

Course name: "Economic Evaluation of Investments"

Week 13: Social Investments and Social Impact Assessment

Номи фан: Баҳодиҳии иқтисодии сармоягузорӣ (*Economic Evaluation of Investments*)

МАВЗЎИ 13. Сармоягузори иҷтимоӣ ва арзёбии таъсири иҷтимоӣ

Нақшаи лексия:

1. Моҳият ва аҳамияти сармоягузори иҷтимоӣ
2. Сармоягузори таъсирбахш (impact investing) ҳамчун шакли сармоягузори иҷтимоӣ
3. Заминаҳои ташаккули соҳибқори иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Моҳият ва аҳамияти сармоягузори иҷтимоӣ

Гарчанде ки истилоҳи "сармоягузори иҷтимоӣ" аз ҷониби иқтисоддонҳо муддати тӯлонӣ истифода мешавад, аммо то ҳол дар бораи моҳияти он ақидаи ягона вуҷуд надорад.

Истилоҳи "сармоягузори иҷтимоӣ" бори аввал дар солҳои 1960 дар ҷаласаи умумии Ассотсиатсияи иқтисодии Амрико муайян карда шуд. Муаллифи ин таърифи иқтисоддони амрикоӣ, ки ҷоизаи Нобелро ба даст овардааст, Теодор Вилям Шултс буд. Ӯ боварӣ дошт, ки "...сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ, ки бар асоси он аст, ки хароҷоти маориф дар миқёси ҷомеа хароҷоти истеъмолӣ нест, балки сармоягузориҳои сармоявӣ мебошанд..."¹. Таҳқиқот дар ин самт аз ҷониби Д. Минсер (Чейкоб Минсер), Г. Беккер (Гари Стэнли Беккер) идома ёфт, ки асарҳои онҳо дар шумораи махсуси маҷаллаи Chicago Journal of Political Economy нашр шудаанд.

Н.М. Романенко ва Е.Н. Нидзий бар он ақидаанд, ки сармоягузориҳои иҷтимоӣ "...сармоягузориҳои дарозмуддат мебошанд, ки барои беҳтар кардани сифати зиндагии одамон тавассути эҷоди технологияҳо ва механизмҳои нав ва тақсимооти

¹ Муравьева К. Н. Инвестиции в человеческий капитал // Управленческое консультирование. 2013. № 1 (49). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/investitsii-v-chelovecheskiy-kapital-2>.

маблағҳо ба гурӯҳҳои гуногуни аҳоли бо назардошти ниёзҳои онҳо пешбинӣ шудаанд..."² .

И.П. Овечкин изҳор медорад, ки сармоягузориҳои иҷтимоӣ "...сармоягузориҳои дарозмуддати маблағҳои мебошанд, ки бо қарори идоракунӣ, бо назардошти манфиатҳои ҷонибҳои манфиатдори дохилӣ ва берӯна, барои тақвияти низоми иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҷудо карда мешаванд..."³ .

О.И. Водяненко бар он ақида аст, ки барномаҳои иҷтимоӣ бояд ҳамчун воситаи пешрафти иқтисодӣ, ки ба муттаҳидсозии ҳадафҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ асос ёфтааст, баррасӣ шаванд⁴ .

Чунин хусусиятҳои сармоягузориҳои иҷтимоиро метавон ҷудо намуд:

- хусусияти ҷамъиятӣ доштан;
- таъсири иқтисодии ба таъхир афтода дошта;
- вучуд доштани ҷузъҳои эмотсионалӣ, ахлоқӣ ва маънавӣ;
- муносибати байни ду тараф - сармоягузор ва манфиатгиранда;
- натиҷа ба сармоягузор тааллуқ надорад;
- мутобиқати он бо стратегияҳо ва ҳадафҳои рушди ширкат.

Сармоягузориҳои иҷтимоӣ на танҳо таъсири иҷтимоӣ, балки таъсири иқтисодиро ба шакли афзоиши фоида ба бор меоранд.

2. Сармоягузориҳои таъсирбахш (impact investing) ҳамчун шакли сармоягузориҳои иҷтимоӣ

Сармоягузориҳои таъсирбахш сармоягузориҳои ба ширкатҳо, созмонҳо ва фондҳо бо мақсади ноил шудан ба таъсири мусбати иҷтимоӣ ё

² Нидзий Е.Н., Романенко Н.М. Финансовая структура социальных инвестиций. Волгоград, 2004.

³ Овечкин И. П. Ретроспективный анализ понятия «Социальные инвестиции» // Вестник ТГУ. 2010. № 5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/retrospektivnyy-analiz-ponyatiya-sotsialnye-investitsii>.

⁴ Водяненко О.И. Теоретико-методологические аспекты исследования института социального инвестирования // Теоретическая экономика. 2019. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-aspekty-issledovaniya-instituta-sotsialnogo-investirovaniya/viewer>

экологӣ дар баробари даромадҳои молиявӣ мебошад. Баръакси сармоягузори анъанавӣ, ки ҳадафи асосӣ ба ҳадди аксар расонидани фоида аст, сармоягузори таъсирбахш барои ба даст овардани натиҷаи дуҷониба мекӯшад.

Ин истилоҳ аз ҷониби Бунёди Рокфеллер дар соли 2007 таҳия шудааст.

Сармоягузори таъсирбахш барои ҳалли мушкилоти мушаххас нигаронида шудааст, ба монанди:

1) Таҳсилот – сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои таълимӣ (мактабҳо, донишгоҳҳо, платформаҳои онлайн) барои васеъ намудани дастрасӣ ба таҳсилоти босифат, махсусан барои кӯдакони оилаҳои камбизоат;

2) Тандурустӣ - сармоягузорӣ ба муассисаҳои тандурустӣ, таҳияи доруҳо ва технологияҳои нав ва барномаҳои пешгирии бемориҳо барои беҳтар кардани сифати хизматрасони тиббӣ;

3) Экология – сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои, ки ба кам кардани партовҳои газҳои гулхонаӣ, рушди энергияи барқароршаванда ва ҳифзи ҷангалҳо ва уқёнусҳо нигаронида шудаанд;

4) Маблағгузори хурд ин пешниҳоди қарзҳои хурд ба соҳибкорон дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ мебошад, ки ба онҳо имкон медиҳад, ки тиҷорати худро оғоз кунанд ва ҷойҳои корӣ эҷод кунанд.

Гузашта аз ин, ҳам таъсири иҷтимоӣ ва ҳам натиҷаи молиявӣ набояд як ҳодисаи якдафъаина бошанд, балки дар муддати тӯлонӣ тавлид шаванд. Сармоягузор метавонад ба ин ё он афзалият афзалият диҳад.

Барои сармоягузори таъсирбахш ин сарчашмаҳо метавонанд истифода шаванд:

- Воситаҳои молиявӣ қарзӣ ва саҳҳомӣ, ки ба ниёзҳои корхонаҳои иҷтимоӣ мутобиқ карда шудаанд. Масалан, қарзҳо, ҳиссагузорӣ дар сармояи оинномавӣ ва саҳмияҳои корхонаҳои иҷтимоӣ.

- Вомбаргҳои таъсири иҷтимоӣ дошта, яъне шартномаҳои, ки ба сармоягузoron имкон медиҳанд, ки дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ иштирок кунанд ва дар сурати муваффақ шудан, баргардонидани молиявӣ гиранд.

- Маблағгузории омехта, яъне комбинатсияи қарзҳо, маблағгузории грантӣ, кафолатҳои давлатӣ ё бонкӣ.

3. Заминаҳои ташаккули соҳибкории иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Моҳи январи соли 2025 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қонун дар бораи соҳибкории иҷтимоӣ қабул гардид.

Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва иқтисодии соҳибкории иҷтимоиро муайян намуда, ба таъмини кафолати давлатии ҳифз, дастгирии давлатӣ ва тавсеаи фаъолияти субъектони соҳибкории иҷтимоӣ, ки ҳангоми амалисозии он ба миён меоянд, равона шудааст.

Бинобар ин, дастгирии иҷтимоӣ на танҳо аз баамалбарории сиёсати яққонибаи давлатии ҳифзи иҷтимоии гурӯҳҳои осебпазири аҳоли тавассути пардохти нақдӣ ва кумакҳои моддӣ, балки аз фароҳам овардани шароити мусоид барои барқарор шудани қобилияти меҳнатӣ ва фарогирии иқтисодии онҳо иборат аст.

Маҳз фарогирии иқтисодии ин категорияи шахсон метавонад афзоиши хароҷоти бучетро аз ҳисоби даромадҳои андоз аз фаъолияти иқтисодӣ, устувории минбаъдаи молиявӣ ва худтаъминкунии онҳо қисман ҷуброн намояд. Аз ин лиҳоз таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки механизмҳои мусоидат ба шуғли гурӯҳҳои осебпазири аҳоли тавассути ҷалби онҳо ба фаъолияти соҳибкорӣ ё ба истилоҳ соҳибкории иҷтимоӣ зарур аст.

Ҳамин тариқ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи соҳибкории иҷтимоӣ» бевосита ба ҳалли мушкилоти гуфташуда

нигаронида шуда, ба татбиқи сиёсати имрӯзаи соҳавии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки тибқи моддаи 1 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба самти иҷтимоӣ нигаронида шуда, сохтори давлатии мамлакатро инъикос менамояд, мувофиқат мекунад. Он ба иҷрои Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 бобати танзими механизмҳои нави амалисозии сиёсати иҷтимоии давлат дар самти муосирсозии системаи идоракунии соҳаҳои, ки сармояи инсониро ташаккул медиҳанд ва институтсионализатсияи системаи истеҳсолӣ ва соҳибкории иҷтимоӣ мусоидат менамояд.

Аз ин рӯ, барои васеъ ҷорӣ намудани соҳибкории иҷтимоӣ дар модели муосири иқтисодиёти миллии он воқеан бояд тақони ҳавасмандгардонӣ барои даст кардани сатҳи камбизоатӣ, баланд бардоштани некуаҳволии умумии аҳоли, пур кардани бозор аз молҳо ва хизматрасониҳои иҷтимоӣ, ҷорӣ намудани усулҳои нави инноватсионӣ дар соҳаи соҳибкории хурд ва миёна, зиёд намудани манбаи андоз ва кам кардани сарбории пардохтҳои иҷтимоӣ ба буҷети давлатӣ бо таъхири таъсири мусбати макроиқтисодӣ гардад.

Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи соҳибкории иҷтимоӣ» саҳми назарраси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди татбиқи Ҳадафҳои Рушди Устувори (ҲРҶ) Созмони Милали Муттаҳид буда, ба ин васила иҷрои уҳдадорӣҳои байналмилалӣ ва ташаккули симои мусбати мамлакатро дар сатҳи байналмилалӣ ҳамчун иштирокчии фаъоли рӯзномаи рушди ҷаҳонӣ нишон медиҳад.

Дар таҳияи ин қонун барои муайян намудани гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли (моддаи 8) меъёрҳои қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ», «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон», «Дар бораи кумақҳои унвонии иҷтимоӣ» ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ,

ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудаанд, ба монанди «Қоидаҳои муқаррар намудани квота барои ба қор қабул кардани гурӯҳҳои алоҳидаи аҳоли», «Низомномаи намунавӣ дар бораи баргузори озмун барои иҷрои фармоиши иҷтимоии давлатӣ», «Тартиби таъин, маблағгузорӣ ва пардохти кумақпулии унвонии иҷтимоӣ ба оилаҳо ва шаҳрвандони камбизоат» ва «Тартиб ва ҳаҷми пешниҳод намудани хизматрасониҳои ройғони иҷтимоӣ» истифода карда шудаанд.

Ҳамин тариқ, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи соҳибкории иҷтимоӣ» комилан саривақтӣ буда, ба самти муосири рушди сиёсати иҷтимоӣ-иқтисодии давлат алоқаманд аст, барои бартараф кардани номувозинатии иҷтимоӣ дар бозори меҳнат заминаҳои ҳуқуқӣ фароҳам меорад, таъмини муносибати одилонаи фарогирро дар амалишавии ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва дигар ҳуқуқҳои гурӯҳҳои осебпазири аҳоли ва ба ин васила беҳбуди устувори зиндагӣ ва некуаҳволии онҳо таъмин менамояд.

Соҳибкории иҷтимоӣ – фаъолияти соҳибкорие, ки ба дастгирии гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли равона гардида, барои таҳвили мол, иҷрои қор ва хизматрасониҳои таъиноти иҷтимоӣ амалӣ карда мешавад⁵.

Вазифаҳои соҳаи соҳибкории иҷтимоӣ иборатанд аз:

- 1) рушди хизматрасонии соҳаи иҷтимоӣ;
- 2) таъмини иштироки субъектони соҳибкорӣ ва аҳли ҷомеа дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ, аз ҷумла бо роҳи ҷорисозии навгониҳои иҷтимоӣ ва мусоидат намудан дар хизматрасонии иҷтимоии пешбининамудаи қонунгузорӣ;

- 3) таъсис додани ҷойҳои қорӣ нав барои гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли ва ба онҳо таъмин намудани имкониятҳои

⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи соҳибкории иҷтимоӣ» аз 2 январи соли 2025, №2119.

баробар бо шахсони дигар ҷиҳати иштирок дар фаъолияти фойданоки ҷамъиятӣ;

4) мусоидат ба касбинтиҳобкунӣ ва таъмин намудан бо ҷойи кор, аз ҷумла бо шуғл таъмин намудани гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли;

5) кумак намудан барои ба бозор роҳ ёфтани моли истехсолнамуда, кори иҷрокардашуда, хизматрасонии аз ҷониби субъектони соҳибкории иҷтимоӣ, аз ҷумла тавассути иштироки шахсии меҳнати гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли анҷомдодашуда.

Субъектони соҳибкории иҷтимоӣ соҳибкорони инфиродӣ ва шахсони ҳуқуқие буда метавонанд, ки фаъолияти соҳибкории иҷтимоиро амалӣ менамоянд ва бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ соҳиби мақоми корхонаи иҷтимоӣ ё соҳибкори иҷтимоӣ гаштаанд.

Дар сурати мувофиқ будани корхона ба як ё якчанд меъёри зерин, он корхонаи иҷтимоӣ ҳисобида мешавад, агар барои ҳалли мушкилоти гурӯҳи аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли, ё фурӯш ва (ё) таҳвили молҳои иҷтимоӣ, инчунин хизматрасонии иҷтимоӣ таъсис дода шуда бошад:

1) дар корхона на камтар аз 50 дарсади шумораи умумии кормандон ба гурӯҳи аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли мансуб бошанд, фонди музди меҳнати гурӯҳи аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли на камтар аз 50 дарсади фонди умумии музди меҳнати кормандонро ташкил кунад;

2) даромади аз фаъолияти соҳибкории иҷтимоӣ бадастомада аз рӯйи натиҷаи соли пешинаи тақвимӣ на камтар аз 50 дарсади ҳаҷми умумии даромади корхонаро ташкил намояд;

3) на камтар аз 50 дарсади даромади аз соли тақвими пешина бадастомадаро ба амалисозии фаъолияти соҳибкори иҷтимоӣ такроран сармоягузорӣ намояд.

Дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкори иҷтимоӣ дар шаклҳои зерин амалӣ карда мешавад:

1) пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва гумрукӣ ё дигар имтиёзҳои давлатӣ бо тартиби пешбининамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2) ҷойгиркунонии фармоиши иҷтимоии давлатӣ мутобиқи шартномаҳои бевосита оид ба иҷрои фармоиши иҷтимоии давлатӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3) иштирок намудан дар расмиёти хариди давлатӣ бо ҳуқуқи афзалиятноки хариди мустақим оид ба лоиҳаҳои иҷтимоӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4) пешниҳоди дастгирии молиявӣ ба корхонаҳои иҷтимоӣ аз ҳисоби фондҳои мақсадноки давлатӣ;

5) дастгирии моддӣ, аз ҷумла бо роҳи ба иҷора додани молу мулкҳои давлатӣ ва коммуналӣ бо шартҳои имтиёзнок мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

6) ташкили таълим ва таҳсилоти касбӣ, таҳсилоти касбии иловагӣ, бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандони корхонаҳои иҷтимоӣ;

7) пешниҳоди грантҳои давлатӣ барои корхонаҳои иҷтимоӣ ё соҳибкорони иҷтимоӣ бо мақсади амалисозии лоиҳаҳои иҷтимоӣ;

8) пешниҳоди машварати ройгон, расондани кумаки методӣ ва дастгирии иттилоотӣ, аз ҷумла оид ба масъалаҳои ҷалби маблағгузорӣ ва иштирок дар хариди мол, кор ва хизматрасонӣ.

Адабиёти истифодашуда:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи соҳибқорӣ ва иҷтимоӣ» аз 2 январи соли 2025, №2119.

2. Муравьева К. Н. Инвестиции в человеческий капитал // Управленческое консультирование. 2013. № 1 (49). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/investitsii-v-chelovecheskiy-kapital-2>.

3. Нидзий Е.Н., Романенко Н.М. Финансовая структура социальных инвестиций. Волгоград, 2004.

4. Овечкин И. П. Ретроспективный анализ понятия «Социальные инвестиции» // Вестник ТГУ. 2010. № 5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/retrospektivnyy-analiz-ponyatiya-sotsialnye-investitsii>.

5. Водяненко О.И. Теоретико-методологические аспекты исследования института социального инвестирования // Теоретическая экономика. 2019. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-aspekty-issledovaniya-instituta-sotsialnogo-investirovaniya/viewer>